

KOLUMNI

ILKKA NIINILUOTO

tieteen akateemikko, emerituskansleri

Helsingin yliopisto

Faktat ja arvot tiedeneuvonannossa

Alkaneen vuoden iloinen tiedepolitiinen yllätys oli opetusministeriön myöntämä 600 000 euron määräraha Suomalaiselle tiedeakatemialle tiedeneuvonannon kehittämishankkeeseen. Emerituskansleri Kari Raivio laati aiheeseen liittyvän muistion valtioneuvostolle jo 2014, mutta se ei vielä silloin saanut tuulta purjeisiin. Tarve tutkimustiedon hyödyntämiseen hallinnossa ja poliittisessa päätöksenteossa on kuitenkin jatkuvasti polttavan ajankohtainen, jos Suomi aikoo edelleen rakentaa menestysstrategiaansa tiedon ja osaamisen varaan.

Tiedeneuvonnasta on monenlaisia kansainvälisiä esimerkkejä, joita Raivio on ansiokkaasti koonnut uuteen kirjaansa *Näytön paikka*. Näistä tunnetuimpia ovat Britannian pääministeriä ja Euroopan komissiota neuvovat tutkijat ja tutkijaryhmät (Chief Scientific Advisors). Suomessa toimii muun muassa pääministerin johdolla Tutkimus- ja innovaationeuvosto (TIN, entinen Tiede- ja teknologianeuvosto), valtiosihteerin johtama Tutkimus-, ennakointi- ja arviointitoimintaa koordinoiva työryhmä (TEA) ja valtioneuvoston asettama Talouspolitiikan arviointineuvosto, mutta tuoreen selvityksen mukaan tutkimus- ja innovaatiopolitiikan johtaminen on miellä vertailumaita heikompaa.

Suomalaisen tiedeakatemian kolmivuotisen hankkeen kunnianhimoisena päämääränä on luoda kokeilujen avulla maailman parhaiten toimiva pysyvä tiedeneuvonannon järjestelmä, jonka ydinjoukkona on neljän tiedeakatemian monitieteinen jäsenkunta. Tällaisen järjestelmän tulee edustaa parasta ajantasaista tieteellistä asiantuntemusta kaikista maailman aiheista. Sen tulee olla ehdottoman riippumaton ja kriittinen tiedeyhteisön oma toiminto, jolta päättäjät tai valmistelijat eivät voi tilata etukäteen mieleisensä neuvoja. Nykyisenä totuudenjälkeisenä aikana sillä täytyy myös olla riittävää painoarvoa niin, etteivät päättäjät voi omiin ”kupliin” sulkeutumalla olankohautuksella sivuuttaa tutkijoiden välittämää tietoa. Kun päämääränä on syventää tiedeyhteisön ja muiden yhteiskunnan toimijoiden välistä vuorovaikutusta, haasteena on löytää riittävästi läpinäkyvyyttä ja keskinäistä luottamusta sekä tiedon tarjonnan ja tarpeen välistä tasapainoa.

E erityisen vaikeuden tiedeneuvonnalle antaa se, että päätöksien tekeminen aina perustuu tosiseikkoja koskeviin käsityksiin (miten asiat ovat) ja tavoitteita ilmaiseviin arvoihin (miten asioiden toivotaan olevan). Tiede voi tarjota päätöksentekijälle tutkimuksen toistaiseksi parhaiten perustelemaat faktat, mutta poliittinen päättäjät tuo mukaan myös oman viiteryhmänsä arvomaailman. Kuten Raivio tiivistää, ”neuvoja neuvoo mutta päättäjät päättää”.

Toisaalta ihminen on oppivainen ja tieto voi muuttaa asenteita ja arvostuksia. Lisääntynyt faktatieto ilmaston lämpenemisen haittavaikutuksista saa ihmiset muuttamaan preferenssejään ja kulutuskäyttäytymistään. Epäonnistunut sote-uudistus ja ilmastonmuutoksen hillintä ovatkin hyviä pilottiaiheita Tiedeakatemian uudelle hankkeelle.

Asetelmaa voi havainnollistaa myös tiedepolitiikkaan liittyvällä esimerkillä. Vuoden 2019 alussa ilmestyneessä keskustapuolueen puheenjohtajan vaalikirjassa *Koko Suomen taajuudella* Juha Sipilä kertoo pitävänsä koulutusta ihmisen tärkeimpänä pääomana. Samalla hän toistaa virallisen selityksen, jonka mukaan hänen pääministerinä johtamansa hallitus joutui puuttumaan myös koulutusrahoitukseen ”osana talouden tervehdyttämishjelmaa”. Lopulta tulee tyrmäävän paljastava johtopäätös: ”Jälkikäteen arvioiden alkuvaalikaudella oli täysin oikea päätös perata julkista tutkimusrahoitusta ja kannustaa erilaiset instituutiot silloisesta Tekesistä yliopistoihin uudistumaan”, koska ”tutkimus- ja innovaatiopolitiikkamme kaipasi tuuletusta”. Pääministeri näyttää siis alusta alkaen olleen huonosti informoitu maamme yliopistojen jo läpikäymistä mittavista uudistusprosesseista, eikä hän jälkikäteenkään osannut nähdä leikkausten tuottamia haittavaikutuksia tutkimukselle ja korkeimmalle koulutukselle. Tiedeneuvonantoa olisi siis kipeästi kaivattu.